

Владимир Цветковић

Институт за филозофију и друштвену теорију, Универзитет у Београду
e-mail: vladimir.cvetkovic@instifdt.bg.ac.rs

Ивица Живковић

Центар за црквене студије, Ниш – Србија
e-mail: ivicazzivkovic@gmail.com

ЈЕРОМОНАХ ИЛИЈА: ВЕСНИК НЕБЕСКОГ ЈЕРУСАЛИМА

***Сажетак:** Рад има за циљ да дијахронијски осветли аспекте живота јеромонаха Илије (Милинковића; 1931-2004). У првим поглављима налази се анализа Илијиног односа према девствености, на коју се он заветује, као и његов животни пут од учења богословије у Крки, преко његовог боравака у Немачкој, кратких студија у Француској, до одласка у Свету земљу. У даљем току рада фокус се премешта на Илијин десетогодишњи монашки боравак у Светој земљи и духовне праксе које је тамо усвојио. У последњим поглављима описује се и тумачи Илијин духовни рад у Србији у периоду од 1990. до 2001. године, усредсређујући се на три карактеристике које је он као духовник хтео да пренесе на своју духовну децу: љубав према Христу, ходочашиће на света места и страдалништво за веру.*

***Кључне речи:** Илија (Милинковић), монаштво, девственост, Христов гроб, ходочашиће, Јерусалим*

Оливер Клеман је још седамдесетих година прошлог века заступао тезу да ће у перспективи институционално монаштво бити замењено својеврсним ”унутрашњим монаштвом” (*monachis meintérieurisé*) световњака, које ће одликовати екуменски и трансконфесионални дух.¹ Ако се баца поглед на православно монаштво на простору бивше Југославије тих година, може се донекле потврдити Клеманова теза да православно монаштво заиста одумире, међутим без наде да ће бити замењено неким новим монаштвом унутрашњег типа. Опустели манастири и мањак интересовања за црквени, па самим тим и монашки живот тих година, сведоче о томе. Новонастало стање више подсећа на остварење древних светоотачких предвиђања о последњим временима, где ће црквени живот уопште, па и само монаштво, почети да губе своје препознатљиве традиционалне форме. У оно време био је остао мали број припадника генерације руских монаха и монахиња, која је избегла после

¹ Olivier Clément, *Petite boussole spirituelle pour notre temps*, Paris: Desclée de Brouwer, 2008, 118.

Октобарске револуције из Русије и обновила потпуно замрло монаштво у Краљевини Југославији. Такође су и српски монаси и монахиње, који су после Другог светског рата из Богомољачког покрета попуњавали православне манастире у комунистичкој Југославији, полако нестајали.

Шездесетих и седамдесетих година прошлог века у Атини настао је својеврсни покрет обнове православне теологије, који је имао и тенденцију да посебно нагласи улогу светогорског монаштва у обнови савременог црквеног живота.² Слично својим грчким колегама, и српски богослови, који су тих година студирали у Атини, истицали су подвижничко-аскетски аспект православне теологије, покушавајући да богословље и еклисиологију изведу из духовног живота и благодатно-подвижничког богопштења.³ После повратка у Србију средином седамдесетих година, ови српски богослови допринели су да дође до извесне обнове православног монаштва. Претходна синтеза манастирске праксе руских општежића, утврђена у Краљевини Југославији у међуратном периоду, и здравих снага послератног села, продуховљеног утицајима Богомољачког покрета, обогаћује се тих осамдесетих и деведесетих година прошлог века новом монашком духовношћу. Док је богомољачко монаштво било мало образовано, сеоско и претежно женско, ново монаштво су у великој мери чинили високообразовани млади мушкарци из градских средина.

Прву монашку обнову, коју су започеле руске избеглице у Србији, одликовало је уздизање монашког општежића на много виши организациони ниво од постојећег, преношење исихастичке праксе и традиције најбољих руских обитељи у нашу средину, као и неговање црквене културе и уметности појања и иконописања.⁴ Друга линија монашке обнове настала је кроз својеврсно преображење Богомољачког покрета, што је добро објаснио Амфилохије Радовић. Настали као резултат духовне глади и жеђи које су владале почетком прошлог века, Богомољци су се у међуратном периоду преобразили од једног покрета активистичко-пијетистичког типа, који је моралистички поимао свете

2 Pantelis Kalaitzidis, 'New trends in Greek Orthodox theology: challenges in the movement towards a genuine renewal and Christian unity', *Scottish Journal of Theology* 67 (2014), 127-164: 140.

3 Атанасије Јевтић, "Две студеничке беседе Светог Саве", у: Епископ ЗХП Атанасије, *Бог Отаца наших*, Манастир Хиландар 2009, 138.

4 Теодора Васић, "О доприносу руског монаштва обнављању женског монаштва на Фрушкој Гори у Србији", рад доступан на: <http://manastirvavedenje.org/monaxinja-teodora-vasic-o-doprinosu-ruskog-monashtva-obnavljanju-zhenskog-monashtva-na-frushkoj-gori-u-srbiji/> (приступљено 10.11.2018.г.).

тајне, гајио догматски минимализам, а религиозност испољавао путем проповеди и песама, у многобројна монашка братства, која су личну побожност почела да изражавају кроз црквену духовност, јеванђелског Исуса заменили предањским Христом, а праксу честог причешћивања везали за пост и молитвену припрему.⁵ Трећа струја монашке обнове из осамдесетих и деведесетих година XX века настала је делимично као реакција на комунистичко негирање религиозности, одузимање рационалне компоненте религијама и изричиту забрану учешћа црквама и осталим верским институцијама у јавној сфери, а делом као одговор на огроман утицај савремене техничке цивилизације и занемаривање етичких друштвених вредности. Егзистенцијална потреба за смислом младих људи из градских средина често је надјачавала осећај саме националне и религијске припадности, који се будио као последица слабљења југословенског социјалистичког поретка. Ову трећу линију обнове српског православног монаштва у XX веку карактерисао је повратак светогорским монашким праксама, истицању централног места литургије у духовном животу и дубоком интересовању за богословље и светоотачко предање.

Има и оних индивидуалних судбина које није могуће обухватити одређеном социолошком анализом духа времена. Такав је био животни пут јеромонаха Илије (Милинковића), који је као комета прелетео небом српског православља и за собом оставио велики траг. Овај рад има за циљ да осветли допринос овог јеромонаха не само српском монаштву, већ Православној цркви уопште. За разлику од многобројних духовника који су за собом оставили томове књига где постоје сведочанства о њима, живот оца или игумана Илије, како су га често звали, остаје да буде реконструисан на основу његове писане изјаве-исповести, неколико видео записа,⁶ и низ чланака у којима су га његови поштоваоци призивали у сећање.⁷

Девственик – дечко Исуса Христа

Илија Милинковић рођен је 16. марта 1931. године у селу Засавица у општини Сремска Митровица, од оца Владимира и мајке Загорке.

5 Амфилохије Радовић, "Покрет Кољивара, духовно-литургијски препород и грчка црквена братства", *Гласник Српске православне цркве* 3 (1976), 45-53.

6 Храм Рођења Христовог Витлејем - Јеромонах Илија <https://www.youtube.com/watch?v=gAzKLhs4Yos&t=437s>

7 Јеромонах отац Илија Милинковић чувар гроба господњег <https://www.bastabalkana.com/2015/11/jeromonah-otac-ilija-milinkovic-cuvar-groba-gospodnjeg/>

Детињство је провео у родном селу, а затим почео да учи столарски занат.⁸ Према сопственом писаном признању-исповести, у четрнаестој години живота заволео је ”свог дечка”⁹ Исуса Христа и до своје смрти га је волео, не заљубивши се ”у неку девојку, мушкарца или неког другог”. Овом изјавом, датом у Витлејему 2004. године само неколико месеци пре његове смрти, игуман Илија се јасно ставио у контекст јерусалимско-палестинске традиције, чији је можда најбољи пример *Житије свете Марије Египћанке*. Код свете Марије Египћанке дошло је до преусмеравања страсти, чиме се задовољење жудње усађене у људску природу остварило не кроз блуд већ кроз подвиг ка Богу. Слично светој Марији, и игуман Илија успоставља један еротски однос са ”својим дечком” Исусом Христом, без покушаја да задовољење својих природних страсти претходно оствари кроз телесну љубав са супротним (а ни истим) полом. Посебно треба истаћи чињеницу да игуман Илија у исту равноставља заљубљивање у ”неку девојку, мушкарца или неког другог”, показујући тиме да није неприродно само задовољење страсти и жудње кроз сексуални акт са истим полом, већ и са оним супротним, јер се природни еротски однос са Богом замењује противприродном, (међу)људском сексуалношћу.

За игумана Илију девственост је била највиши идеал не само монашког подвига, већ уопште људског бивствовања, јер она изнова конституише људску природу по Божјој замисли. Често је, кроз шалу, игуман Илија стављао своја духовна чеда пред избор – или да пођу у манастир или ”под женску сукњу”. Ово друго је, по игумановом мишљењу, представљало одступање од највишег хришћанског идеала. Оне који су у браку игуман Илија је често саветовао да па покушају да се уздржавају од сексуалних односа (за почетак, током постова). Понекад је игуман Илија давао савете брачним паровима да не рађају децу, али је то пре било из апокалиптичких побуда, будући да је веровао у скори долазак Антихриста. Сексуално уздржање стајало је у основи његове подвижничке праксе. Саветовао је своју духовну децу, било у монаштву или у браку, да се у том уздржању вежбају, често са шалом говорећи овим последњим да их је све преварио и куће им претворио у манастире, а њих у монахе (што је за њега било синоним за девственике), а да они то и не знају. За игумана Илију савршени подвижник је онај, како су то дефинисали још свети Варсануфије и Јован из монашке школе у Гази,

8 ‘Да се опет сретнемо у Небеском Јерусалиму’, *Светигора* 186 (2005), 45.

9 У оно време израз ”дечко” још увек није имао изразиту асоцијацију на полне, односно родне оријентације.

који сам има моћ да превазиђе сексуалне пориве.¹⁰ Игуман Илија је пред себе, али и пред своју духовну децу, за идеал постављао превазилажење сваке врсте сексуалности и постајање духовним евнухом (Мт. 18,12). Тај еротски однос са Христом, међутим, није се одвијао мимо сваке везе са телесношћу и путеношћу, већ се остваривао кроз Илијин однос према светињама и светим местима, као видљивим и опипљивим доказима Христовог присуства на земљи.

Чувар Гроба Господњег

По сопственој исповести, Илија у тридесет трећој години живота уписује и завршава православну богословију у манастиру Крка код Книна. По завршетку богословије 1969. године, осећајући се прогоњеним од тадашњих југословенских власти због свог хришћанског опредељења, Илија одлази у Немачку где остаје десет година. Тамо постаје целибатни ђакон, рукоположен од тадашњег Епископа западноевропског Лаврентија. Тамо доноси одлуку и да се замонаши, а 1980. године долази у манастир Црну Реку. После кратког искушеничког стажа прима монашки чин и рукоположење за јеромонаха у манастиру Папраћа у источној Босни, где је касније произведен и за игумана.¹¹ У монаштву му је задржано исто име које је имао и на крштењу. После само годину дана промислом Божјим одлази у Свету земљу и настањује се у Витлејему, где проводи шест година. У јесен 1986. године, отац Илија уписује Православни институт Светог Сергија у Паризу, који не завршава. На позив братства Светог Саве Освећеног у Јудејској пустињи, прелази у тај манастир, у којем остаје две године. Две године у Светој земљи пре повратка у Србију проводи као чувар Христовог гроба у Цркви Васкрсења у Јерусалиму. То је у формативном погледу био најзначајнији период у животу оца Илије. Тада он усваја низ хришћанских пракси, од којих ћемо се овде усредсредити на три: однос према светињама, духовно очинство и добровољно страдалништво, односно мучеништво.

Поред горепоменутог идеала девствености, који је отац Илија прихватио и строго га се држао као највише људске вредности, оно по чему је он остао највише упамћен је његов однос према светињама и светим местима. Дугогодишња обитавања у црквама Рођења и Васкрсења Христовог учинили су да живот оца Илије метафорички кружи око географске осе која повезује Витлејем са Јерусалимом, и временске осе

10 Bitton-Ashkelony and Kofsky, *The Monastic School of Gaza*, 96.

11 'Да се опет сретнемо у Небеском Јерусалиму', *Светигора* 186 (2005), 45.

која повезује Божић са Васкрсом. У центар свог живота и свог духовништва отац Илија је поставио ходочашће и поклоњење светим местима. Скоро сваке године је организовано кретао из Србије са ходочасницима, чији је број из године у годину растао, да празник Васкрсења дочека јуна гробу Христовом. За нешто више од десет година његовог боравка у Србији, игуман Илија је око пет стотина људи довео на Христов гроб да се поклоне и помоле. Много више писама са молитвама оних који нису могли лично да дођу, донето је на Христов гроб. Многи су са њим ходочастили и у Витлејем на прославу Божића, а он је поклонице проводио дужином и ширином Свете земље. Сусрет са местима Исусовог историјског присуства дубоко је мењао и преображавао његову духовну децу, као што је то учинио и са њим самим, будући у њима осећај светиње.

Када није био у Светој земљи, отац Илија је одражавао везу са њом, не само духовно него и физички. Тако је у цркви манастира Светог Јована Крститеља код Горњег Матејевца годинама непрестано горео свети огањ, који се сваке године изнова на Велику суботу јавља на Христовом гробу. Овај огањ који се, метафорички речено, разгорева "сам од себе" на Христовом гробу, а Јерусалимски патријарх њиме пали свеће, преноси се даље широм православне васељене и чува у многим домовима као светиња. Може се рећи да је пракса чувања светог огња у домовима уведена у Србију под утицајем оца Илије. Отац Илија је дубоко веровао да места у Светој земљи откривају и Божју вољу, најављујући крај света. Интересовао се да ли ће свети огањ престати да се јавља у Јерусалиму на Велику суботу, као и облак на Таворској гори који се јавља на празник Преображења Господњег, и да ли ће се осушити Мамвријски храст, под којим је Аврам угостио три анђела, јер су то за њега све били поуздани знаци последњег времена.

Отац Илија је по много чему баштиник хришћанске, посебно јерусалимске традиције поштовања светиња и светих места. За разлику од осталих древних патријаршија, попут Рима који је био познат по својим мученицима, светим Петру и Павлу пре свих, Константинопоља који је био седиште цара хришћанске васељене, Александрије и Антиохије који су баштинили богословску традицију и били познати по својим школама, Јерусалим је свој идентитет градио на светим местима и чудима која су се тамо догађала. Најважније свето место било Гроб Господњи у Цркви Васкрсења, а знамења на која је ова традиција указивала била су појава крста од светлости на небу изнад Јерусалима на сам дан Васкрса,¹² као и

12 Кирил Јерусалимски, *Писмо цару Констанцију* 3. у: E. Bihain (ed.), *L'Épître de Cyrille de Jérusalem à Constance sur la vision de la Croix* (ВНГ3 413), *Byzantion* 43 (1973), 264–96.

свети огањ на Велику суботу. Та традиција продубљивана је кроз векове, претварањем места из Исусовог историјског живота у стецишта хришћанског ходочашћа и богослужења.

Отац Илија је силом своје вере хтео да сачува везу са тим местима. Љубав према Јерусалиму у његовом животу долазила је одмах после љубави према Исусу Христу и монаштву. Као што се његов однос према Христу градио на еротској привржености, а верност Христу изражавала кроз монашки завет девствености, тако се Илијина љубав према Христу испољавала кроз похођење и телесно пребивање на местима Исусовог боравка током његовог земног живота.

Када је 1990. године напустио Свету земљу и дошао у Србију, зауставио се у Нишу, јер га је по сопственом сведочењу тамо нешто задржало. Ниш је сматрао ”црвеним” градом, који је, после Сарајева, највише од свих југословенских градова био уништаван од комунизма. Често је указивао на страшну ратну судбину која је задесила Сарајево почетком деведесетих година 20. века, плашећи се да се то не догоди и Нишу, те је свој боравак у овом граду и видео као део своје мисије. Могло би се претпоставити да је, пошто је непосредно пре доласка у Ниш годинама служио у цркви Гроба Господњег у Јерусалиму и цркви Рођења Господњег, богомољама које су подигли равноапостолни цар Константин и царица Јелена, он управо од њих био послат у Ниш, град у коме је Јелена живела, а Константин рођен.

Међутим, оно по чему је игуман Илија највише ценио овај град није било то што је он родно место првог хришћанског цара, већ зато што је био место нововековне потврде сталног хришћанског опредељења за Царство Небеско, изражене кроз жртву Стевана Синђелића и његових устаника, и овековечене

Ђеле-

-кулом. Ђеле-кула је за оца Илију била највећа нишка светиња, а то његово уверење донекле поткрепљује и чињеница да лобања за коју се сматра да је лобања самог Синђелића мироточи и миомирише.

Отац Илија је, боравећи у Нишу, често водио своју духовну децу на ходочашћа и у друге светиње, познате српском народу. Организовао је честе одласке у манастир Острог, најчувенију светињу српских покло-ника, као и у манастире Ђелије, Лелић, Раваницу и многа друга места.

Духовник

Друга важна карактеристика оца Илије била је његово духовништво, односно способност да силом Божје љубави везује људе са Христом. То се понајвише исказало током његовог боравка у Србији од 1990. до 2001. године. Више од десет година боравио је у манастиру Светог Јована

Крститеља из 15. века у атару села Горњи Матејевац, десетак километара удаљеном од Ниша, док је нешто мање од годину дана провео у манастиру Светог Гаврила у селу Драгаљевац поред Бијељине у БиХ. У том периоду био је духовник стотинама хришћана, пет стотина међу њима одвео на поклоњење Христовом гробу у Јерусалиму и осталим светињама Свете земље, а хиљаде људи га је посећивало и тражило од њега помоћ и духовну утеху.

Отац Илија је своје монашко искуство стицао у средини која је спојила најбоље традиције киновитског и скитског монаштва Свете Земље, Синаја, Египта и Сирије. Та средина је породила најзначајнија дела монашке литературе, да поменемо само *Лествицу* светог Јована Лествичника, која садржи не само упутства монасима, већи упутства духовном оцу, старцу, односно игуману, зависно од устројства братства, која се налазе у посебној књизи, али се сматрају додатком *Лествици*. У много чему отац Илија је испуњавао критеријуме које је свети Јован Лествичник, игуман древног манастира свете Катарине на Синају, сматрао да духовник треба да има. Упркос чињеници да у манастирима у којима је боравио у Србији скоро није било монаха, отац Илија је волео да га зову игуманом. За њега се тај назив није односио на управитеља неке организације, већ пре и изнад свега на духовног оца монашке обитељи, а његова обитељ бројала је на стотине духовне деце, што монаха и монахиња у другим манастирима, што мирских свештеника и хришћана у свету. Сходно препоруци светог Јована Лествичника, игуман Илија је био икона Христа својој духовној деци.¹³ Као што икона има двоструку улогу: да буде прозор у Царство Божје, а у исто време и огледало тог Царства, тако и духовни отац јесте прозор ка Христу, али и огледало Христа. То значи да је духовни отац онај који води своју духовну децу Христу и бива посредник и њихов заступник пред Богом, до те мере да може да понесе терет њиховог греха.¹⁴

Доласком игумана Илије у манастир Светог Јована Крститеља, на то место почели су да долазе верници из Ниша, чији је број растао из месеца у месец, из године у годину. Овај некада опустели манастир постао је средином деведесетих место масовног похођења.

На који начин је игуман Илија био икона Христа свим људима који су код њега долазили? Сам игуман имао је три највеће љубави: Исуса Христа, монашки односно девствени живот, и светиње Свете земље. Он је ове љубави преносио на своја духовна чеда, бивајући им прозор ка

13 Јован Лествичник, *Лествица* у: Joannes Climacus, *Scala Paradisi* 4 (PG 88, 725d)

14 Joannes Climacus, *Scala Paradisi* 3 (665d)

самоме Христу, огледало монашких врлина и благодатног утицаја светиња и светих места на човеков живот. Као духовник, он је био прозор ка Христу кроз литургију и остале свете тајне, укључујући ту и свету тајну исповести и често служене молитве за оздрављење и јелоосвећења, а затим и кроз личну молитву, пост и духовно руковођење.

У средишту његовог духовништва, као и у самом језгру цркве, било је заједништво са Богом кроз Његово тело и крв, односно тајна евхаристије. Његов долазак у Ниш представљао је и неку врсту литургијске обнове, јер у нишким црквама тада није постојала пракса честог причешћивања. Иако је игуман Илија инсистирао на строгој и посебној припреми за свако причешће, број причасника и учесталост причешћивања код оних верника који су долазили у манастир је растао. Поштовао је стару богомољачку традицију, захтевајући од причасника да на дан причешћа не једу месо. Дешавало се да после причешћа свих учесника, цела заједница дочека завршетак литургије у покајном плачу и умиљењу. Тиме се у манастиру стварао, за то време, нарочит тип црквене заједнице, а нагласак је био на масовности верника и причасника, као и на молитвеном, а непосредно затим и социјалном зближавању најразличитијих карактера људи, који су се између себе разликовали чак и по степену вере. Литургија се настављала трпезама љубави, тј. разговорима уз ручак у ведром расположењу. Радосна енергија увек је зрачила из игумана Илије, а његов широки осмех којим је све дочекивао био је његово главно обележје. Због тог осмеха га је грчка братија у Светој земљи прозвала Геласије, што на грчком значи насмејани. Митрополит Амфилохије Радовић је једном приликом рекао за свог духовног учитеља светог Јустина Ћелијског, да сама чињеница што се са осмехом на лицу представио Господу говори о његовом односу са Богом више од свих књига које је написао. Исто се може рећи и за игумана Илију, који никад није скидао осмех са лица током живота, а задржао га је на лицу и у тренутку свог упокојења. Пасхална радост којом је живео током живота потврдила се у тренутку његове смрти.

За разлику од неких духовника који, због осуђивања и неприхватања других, чије духовне праксе се не уклапају у њихове стандарде "побожности", бивају често натмурени,¹⁵ игуман Илија увек био радостан и ведар, што истовремено говори о његовој отворености за све људе. Илијино дочекивање људи с љубављу, изражено кроз широк осмех, љубљење у главу, гласан говор уз смех и нежне речи пружали су свима јак

15 Владика Григорије (Дурић), О нашим духовницима и исповијести (28. март 2018. год.), доступно на: <https://vladikagrigorije.info/nasim-duhovnicima-ispovijesti/>

утисак прихваћености. Да је то било упућено свима без изузетка, довољно говори то да су у манастир долазили, и у њему данима и ноћима боравили, и они који нису наилазили на подршку у другим, па ни црквеним заједницама, попут наркомана, насилника, убица и алкохоличара. Избегавањем сваке мистификације и суморних тумачења догађаја, сам игуман Илија је активно наметао ведру атмосферу, која никада није прелазила у лакомисленост или неозбиљност.

Велика одговорност за друге и њихове грехе се могла видети у Илијиној пракси исповедања своје духовне деце, која је задобијала размере неуморног самодавања. Имао је обичај да исповеда до касно у ноћ, правећи тек кратке паузе за оброк. Духовно руководећи људе није доводио у питање њихову слободу, већ је тражио од њих да на њима својствен начин остварују своју слободу кроз лични однос са Богом, а не заробљавањем у неке већ постојеће обрасце. Игуман Илија је знао да каже, без икакве параноје или узбуђености, да одређени демони нападају његов манастир, јер се према његовом сведочењу догађало да велика већина људи који долазе у манастир у истим периодима исповедају исте грехе. Често је, као искусни лекар, умео да постави дијагнозу пре него што пацијент-покајник наброји све симптоме своје духовне болести, а понекад је давао одговор и без постављеног питања, што су неки тумачили као дар прозорљивости. Непогрешиво разлучујући између духовних, менталних и психосоматских болести, игуман Илија је тачно знао до које границе он сам може бити од помоћи људима, а оне чије болести нису биле само духовне упућивао је на лекарске и друге службе.

Од напада демона на његову заједницу, кроз болести, али и уобичајена, лакша душевна растројства, игуман Илија се борио чинодејствима освећења масла, које је обављао сам или са понеким свештеником. Било је и таквих случајева да се током читања молитви чују звуци и који су личили пре на демонске него људске, попут сквичања и роптања. Игуман је дубоко веровао је у исцелитељски карактер молитве, те је људе сваким поводом упућивао на читање посебних молитви, те на улагање доста времена и труда у редовну молитву. Дуге богослужбене беседе или давање великих савета и решења, који су одлика неких духовника у свету и код нас, игуман Илија је заменио трудом да научи људе да размишљају молитвено. Водећи се јеванђелским речима да се духовне болести (демони) изгоне постом и молитвом (Мт. 17, 21), игуман је усмеравао људе на молитву, заједничку и личну, на пост и причешћивање. Једну од пракси коју је донео из Свете земље је и тзв. тримирење (од грчке речи *трис мерес*, што значи три дана). Реч је о тродневном уздржавању од воде и хране прве (чисте) недеље Великог поста, које се завршава

причешћивањем у среду. Ову праксу су многа Илијина духовна деца прихватила и практиковала је, како у манастиру тако и ван њега. Првих година био је забринут за здравље својих многобројних испосника, окупљао их том приликом око себе и тражио мишљење оних који су међу верницима били лекари, док је каснијих година радо благосиљао жеље посебно ревносних појединаца да овај најстрожи пост продуже и до свих седам дана.

За самог игумана пост је био много више него уздржање од хране и одређених дела. То је, заједно са заветом сиромаштва, постало саставним делом његовог свеукупног духовног настројења. Иако је био настојатељ манастира Светог Јована Крститеља, он у њему није имао ни келију, а ни кревет, тако да би често пута преспавао на каучу у манастирској кухињи, или у манастирској цркви заједно са другим гостима када у конаку није било места.

Као што је био духовник свој својој духовној деци, била она монаси или не, тако се његов манастир, може се рећи, простирао и ван порте манастира у којем је пребивао, укључујући ту и домове људи. Често је посећивао своју духовну децу у Нишу и бринуо се о њиховим породицама. Појављивао са не вратима домова без позива и најаве, онда када је укућанима највише био потребан. Читао је личне молитве у домовима многих Нишлија, а после се ноћу враћао из Ниша за манастир светог Јована Крститеља пешачећи, упркос својим позним годинама, више од десет километара. Мало је познато то да је игуман Илија, почев од самог доласка у Ниш, показивао посебно интересовање за пацијенте оближње психијатријске болнице у Горњој Топоници, где у оно време није био дозвољен сталан приступ верској служби. Осећао је неку врсту посебне мисије да уведе праксу читања молитви на том месту, а по сведочењу једног његовог искушеника, посетио је, или посећивао, још неколико сличних здравствених установа у Србији.

Страдалник

Страдалништво, по угледу на Христа, апостоле и свете мученике, такође је за игумана Илију био хришћански императив. Зато је желео својој духовној деци да се на земљи више намуче, а јерусалимским поклоницима прорицао да ће и мученички страдати. Сам животни пут игумана Илије представљао је непрекидно страдање. Сама чињеница да се његово опредељење за Христа временски поклапало са доласком богоборног комунистичког режима на власт у Југославији, као да предсказује његове будуће муке. Када упућује на тај период, он сам каже

да је био прогањан од Јосипа Броза Тита, због Христа. Свој одлазак у Немачку, а затим и у Свету земљу, игуман Илија такође сматра неком врстом прогонства, иако добровољног, што је само по себи такође страдалништво. Његово физичко самоизгнанство из родне земље шири се примањем монашког пострига и на метафизичко самоизгнанство, што значи да је он свој дом на земљи напустио зарад дома на небесима. Сељење у Светој земљи од једног до другог светог места, од једног до другог манастира, говоре о његовом одбијању да, правећи дом на небесима, у исто време прави и дом на земљи. Литургија и молитва постају његова једина отаџбина и домовина.

Повратак из Свете земље у Србију донео му је нова страдања. Дошавши у Ниш и населивши се у манастиру Светог Јована Крститеља, као да се привидно утврдио. О томе говори његово велико ангажовање на обнови манастира, као и на стварању Братства добротвора манастира. Све више људи из Ниша и околине, али и целе Србије, почело је да долази у манастир Светог Јована, чувши да тамо постоји нови духовник. Међутим, пошто је тешко бити пророк у свом месту, игуман Илија се сусреће са неповерењем нишког епископа и јерархије. Често се, имајући у виду праксу бесплатног крштавања у манастиру и примања донација за ходочашћа у Јерусалим, за сукоб између игумана Илије и свештенства наводе разлози економске природе. Ради се о томе што су се, према некима, средства која су могла да економски поспеше црквену обнову, како подршком осиромашеном градском и сеоском свештенству, тако и обновом и реновирањем старих и изградњом нових богомоља у Нишу, који је у то време имао само три градске цркве, трошила на скупе авионске карте и боравак ходочасника у Светој земљи. Водећи се логиком да ходочашће у Јерусалим није нити нужни нити довољан услов за спасење, неки нишки свештеници на ходочашће у Јерусалим нису сами ишли, нити су на то охрабривали своје парохијане. Ни Игуман Илија није мислио да је пут у Јерусалим неопходан или пак довољан услов за спасење, већ да је то пре једно моћно средство утврђивања човека у свом опредељењу за Христа и Царство Божје. У сваком случају, Илијино инсистирање на ходочашћу у Јерусалим и одвођење сваке године све више верника из Ниша, стварало је подозривост код највећег броја нишких свештеника. Тадашњи епископ нишки, а садашњи патријарх, Иринеј (Гавриловић), био је донео одлуку о забрани крштавања у манастиру Светог Јована Крститеља, како би вернике који су тамо одлазили покушао да стави или врати под духовни надзор парохијских свештеника. Предмет епископове бриге нису били само верници. Повремена удаљавања игумана Илије из манастира, затим његово

одлажење са својом духовном децом и служење у другим манастирима и црквама унутар и ван нишке епархије без претходно прибављеног архијерејског благослова, као и вишенедељна одсуства из манастира због одласка у Свету земљу, натерали су садашњег патријарха Иринеја да повуче низ дисциплинских мера против непослушног јеромонаха.

Премда изгледа да је ово било лично неслагање између епископа Иринеја и јеромонаха Илије, овде је пре реч о једној историјски сложеној динамици односа два хришћанска феномена, епископата и монаштва. Могло би се рећи да и монархијски епископат и организовано монаштво као историјски феномени настају у исто време и на истом месту, почетком 4. века. До тада су епископи били сматрани само старијим презвитерима, а њихова служба суштински ништа другачијом или вишом од презвитерске. Монархијски епископат настаје секуларизацијом епископске службе и њеним уздизањем до јединог начела и извора власти у Цркви, по угледу на власт цара у Римском царству, док се њихова ранија улога првопастира и духовних руководитеља својих заједница занемарује. Тако је власт епископа била институционализована служба, попут власти високих државних службеника, инстанца којој се покоравају сви црквени службеници, укључујућу ту свештенство и монаштво.¹⁶

Као последица промене суштине епископске службе, манастири постају нови духовни центри, а монаси почињу да преузимају харизматску улогу духовних пастира и руководитеља. Однос између епископата и монаштва кроз историју био је дијалектичан: складан када су се институционалне границе Цркве, одређене епископом, и харизматске границе Цркве, одређене духовним ауторитетом монаха, поклапале, односно нескладан када су се границе било институционалног, било харизматског ауторитета, шириле на уштрб оног другог. Однос епископа Иринеја и игумана Илије типичан је пример излажења харизматског ауторитета изван институционалних граница успостављених ауторитетом црквене власти. Послушност свом духовном оцу, у институционалном смислу свом надлежном епископу, игуман Илија је стално и изнова искушавао, што је доводило до санкција. Прво је епископ изрекао забрану венчавања у манастиру, а затим и крштавања. На крају је игуман Илија подвргнут и забрани свештенодејства и служења литургије. Сам игуман је указивао да његово неслагање са епископом није само случај већ правило, указујући на остале духовнике у СПЦ, попут о. Тадеја из

16 Metropolitan Jonah, 'Episcopacy, Primacy, and the Mother Churches: Monastic Perspective', A Paper delivered at the Conference of the Fellowship of St Alban and St Sergius, St Vladimir's Seminary, June 4-8, 2008, 11 (https://oca.org/PDF/metropolitan-jonah/MJ.Episcopacy_Primary_Mother%20Churches.pdf)

Витовнице, о. Венијамина из Овчарско-кабларских манастира и о. Јоица из Острога, који су такође имали несугласице са својим надлежним епископима.

Игуманово неслагање са епископом и свештенством, које је резултирало доживотном забраном свештенослужења, било је тешко примљено од игуманове духовне деце, која су тражила начин да се ова забрана укине. Међутим, игуман Илија је заустављао сваку идеју о протестима и петицијама против изречене забране. Игуман није дозвољавао да његова духовна деца улазе у сукоб ни са осталим свештеницима, нити је дозвољавао икакав отпор епископу. Учио их је да епископа поштују као икону Христа, а себи изречене санкције прихватао као сопствени крст и страдање, никад не прекршивши епископову забрану. Монаштво јесте за њега било мучеништво, и то врста белог мучеништва којим се човек вољно одриче од онога што му је најдраже на свету, постајући странац на земљи. То се у игумановом случају односило и на прихватање забране служења литургије која му је била дража од свега на свету, јер је кроз њу преносио себе и себи вољене у Царство Божје. Тиме што се одрекао служења литургије и свештенодејства на земљи, као да је себе још више гурнуо у Христов загрљај и утврдио у Царству Божјем.

Као што је игуман Илија страдање прихватао као вољу Божију и најбољу услугу за своју душу, тако је исто желео и предвиђао својој духовној деци. Говорио би им да би волео да се на земљи што више намуче, а онима који су били поклоници на Христовом гробу предсказивао мученичко страдање. Многи који су преко њега заволели Цркву Божју долазили су у манастир Светог Јована са намером да се замонаше и са њим ту остану. Међутим, када би он проценио да је неко заиста монашки настројен, одвео би га у друго, добро организовано општежиће, као што је то био манастир Црна Река. Самим тим чином, будући монаси већ су страдали, јер су морали још пре почетка свог монашког пута да се одрекну свог учитеља и духовника, како би пригрлили Христа. Неколицина оних, попут јеромонаха Саве (Ђорђевића), који су примили монашки постриг и остали уз игумана задесила је, као и самог игумана, судбина страдалничког потуцања по разним местима и институционалног неразумевања.

Илијина жеља и предсказање да ће му духовна деца страдати, није се обистинила само кроз бело, већ и кроз црвено мучеништво, или мучеништво у крви. Један од младића који се са почетка деведесетих година прошлог века везао за игумана Илију и манастир Светог Јована Крститеља био је Радослав Лукић. У њему је игуман видео будућег

монаха, те га је 1995. године, као што је био случај и са осталим кандидатима за монахе, одвео у манастир Црна Река. Радослав је 1998. године примио монашки постриг у манастиру Светих Архангела код Призрена, добивши име Харитон. Јуна 1999. године био је киднапован од припадника тзв. Ослободилачке војске Косова, и после мучења и избадања ножем одсечена му је глава. Тело му је касније пронађено, али глава не. Сахрањен је у манастиру Црна Река. Многи га данас у Српској цркви сматрају свештеномучеником.

Сам игуман Илија није био далеко од ситуације да умре за Христа, али га је та судбина мимоишла. После напуштања манастира Светог Јована Крститеља и кратког боравка на пар места у Србији и Босни, укључујући ту и манастир Светог Гаврила поред Бијељине, игуман Илија одлучује 2002. године да се врати у Свету земљу. Настањује се Витлејему, где стално походи цркву Рођења Господњег. Тамо ће се задесити и током заузимања манастира од палестинске милитантне групе и његове опсаде од стране израелских војних снага, која је трајала од 2. априла до 10. маја 2002. године. Иако је имао прилику да напусти светињу, игуман Илија је тамо остао са осталим грчким монасима, хранећи се свећама и пијући уље из кандила, све до престанка опсаде. Губитак тежине имао је непоправљив ефекат на игуманово већ ослабљено здравље. Пошто није могао да се опорави од ових последица, игуман Илија се крајем 2004. године враћа у Србију. Ту је смештен у Институт за кардиоваскуларне болести у Београду, где се са много своје духовне деце последњи пут видео или чуо. На празник Светог Стефана Новог, у петак 10. децембра 2004. године око 21.30 часова, игуман Илија уснуо је у Господу, не скинувши свој познати осмех са лица. Неколико дана пре него што се упокојио, ”летећи” игуман рекао је да у петак иде кући.¹⁷ Заиста, тога дана је одлетео у славу Божју.

Последња игуманова жеља била је да буде сахрањен поред свештеномученика Харитона, свог духовног сина, коју му је у мучеништву и страдалништву постао духовни отац. Као што се целог живота игуман Илија везивао за светиње и свете мошти, тако је желео и да до свеопштег васкрсења његове мошти почивају поред светих моштију свог ученика. Јеромонах Илија је 13. децембра 2002. године сахрањен на месту на којем је и желео. Опело је одржао епископ липљански Теодосије (Шибалић), а беседу је произнео нишки прота Влајко Грабеж. Сви присутни, који су тог изразито хладног дана дошли још пре свитања у манастир, током сахране су певали, као што се увек из свег гласа певало на литургијама које је игуман служио. Цела атмосфера, као је то приметио епископ Теодосије,

¹⁷ ‘Да се опет сретнемо у Небеском Јерусалиму’, *Светигора* 186 (2005), 45.

одисала је не тугом већ пасхалном радошћу. Јеромонах Сава је још једном узвикнуо игуманове речи ”Све сам вас преварио!”.

Уместо закључка

Свети Јован Богослов каже, када би се пописало све што учини Исус, да написане књиге не би могле стати ни у сам свет (Јн 21, 25). Једна од тих ненаписаних књига сигурно би била она о слузи Божјем, јеромонаху Илији (Милинковићу). Из те једне ненаписане књиге настало би и мноштво других списа које је он мастилом љубави исписивао у срцима своје духовне деце. Међу том духовном децом много је страдалника на земљи, како оних који су већ овде и сада окићени венцем мучеништва, попут свештеномученика Харитона, ушли у славу Божју, тако и оних који ће тек по свеопштем васкрсењу добити своју награду, много свештеника и свештенмонаха који свакодневно и сваконедељно својим литургијским молитвама од сабраних људи чине тело Христово, много монаха и монахиња, али и оних у браку, који теже да задобију ангелско подобје, много поклоника јерусалимских који дубоко утврдише себе у вери да је Бог узео тело и живео међу нама, на крају највише оних којима је Христос ушао у животе и утврдио се у њима кроз грешног старца Илију. Сва та духовна деца прослављају га и радосно певају своме духовном оцу:

Тропар преподобном и Богоносном старцу Илији јерусалимском, горњоматејевачком и свеправославном (Глас осми)¹⁸

*Јерусалима небеског прекрасни житељу,
Од младости своје презирао си земаљско,
да би небескога града житељ постао.
Подвизима и молитвама красио си кротку душу своју,
трпљењем великим се наоружао.
Апостолским даровима за Христа многе задобио,
бацајући мреже љубављу изаткане.
Духовне очи отварао си слепима,
и тада многи у теби анђела у телу препознаше,*

¹⁸ На молбу духовног сина игумана Илије, протојереја нишког Александра Ђорђева, тропар је написао презвитер Игор Давидовић.

ЈЕРОМОНАХ ИЛИЈА: ВЕСНИК НЕБЕСКОГ ЈЕРУСАЛИМА

смиреног страдалника, оца и учитеља.

*Зато ти данас верна чеда по свој васељени радосно кличу:
Заштити нас молитвама твојим, преподобни оче наш Илија.*

Отац Илија

Vladimir Cvetković
Ivica Živković

HIEROMONK ILIJA: A HERALD OF HEAVENLY JERUSALEM

The paper aims to shed lights on some aspects of the life of Ilija (Milinković) (1931-2004). In the first sections, the paper analyzes Ilija's attitude towards chastity, to which he vowed himself, as well as his life path commencing from the theological studies in Krka Seminary, over his stay in Germany, until his departure to Israel. Next, the focus is shifted to Ilija's 10-year monastic stay in the Holy Land and the spiritual practices he adopted there. In the last sections, the paper deals with Ilija's spiritual work in Serbia from 1990 to 2001, focusing particularly on three characteristics that he as a priest wanted to transfer to his spiritual disciples: the love for Christ, pilgrimage to holy places and shrines, and the suffering for faith.